

Bekämpningsmedel i samlingar

Under lång tid har vi använt en rad olika bekämpningsmedel i kampen mot skadedjur och så även i våra museisamlingar. Detta Vårda väl-blad vänder sig till dig som arbetar med samlingar.

Vad är bekämpningsmedel?

Ett bekämpningsmedel är en kemikalie som är avsedd för att döda, förhindra eller reglera tillväxt av skadliga organismer. Under 1900-talet ökade användningen av bekämpningsmedel och många museer använde en rad olika bekämpningsmedel för att skydda föremålen mot skadedjursangrepp. Tyvärr saknas ofta dokumentation om vilka kemikalier som användes. Många museianställda har idag inte kunskap om den tidigare användningen av bekämpningsmedel och riskerar därför att bli exponerade för rester av dem när de arbetar med samlingarna. Det är ett arbetsmiljöproblem, särskilt vid hantering, flytt och vid omkonservering av behandlade föremål.

Vem har ansvaret?

Arbetsgivaren har arbetsmiljöansvar och ska informera sin personal om hur en arbetsuppgift ska genomföras på ett säkert sätt och utan att den anställdes hälsa riskeras. Arbetstagaren ska följa givna instruktioner. För mer information se *Systematiskt arbetsmiljöarbete* på Arbetsmiljöverkets hemsida: www.av.se.

Samlingar

De föremål som finns i en samling är en del av vårt samlade kulturarv och de har alla ett kulturhistoriskt värde. Att de behandlats med bekämpningsmedel kan ses som en del av deras historia och vi får förhålla oss till att de kan vara ohälsosamma. Skadedjur i en samling angriper främst föremål som innehåller material som de kan tillgodogöra sig som föda. Exempel på sådana material är textilier, läder, fjädrar och trä. Därför användes också bekämpningsmedel mer regelbundet på vissa typer av samlingar, såsom till exempel naturhistoriska

Viktigt! Utgå ifrån försiktighetsprincipen: anta alltid att det finns rester av bekämpningsmedel, att det fortfarande är hälsoskadligt och agera därefter.

och etnografiska samlingar. Några vanliga bekämpningsmedel man kan hitta rester av på museer är:

- naftalin (textilier)
- lindan (trä och textil)
- DDT (diverse)
- pentaklorfenol (trä och garvade djurhudar)
- diklorvos (ofta använt i slutna utrymmen mot ängrar och mal)
- arsenikföreningar (djurhudar, fågelskinn och monterade djur)
- kvicksilverföreningar (herbarier).

Ofta är det en cocktail av olika bekämpningsmedel som har använts. Vissa bekämpningsmedel bryts ner förhållandevis snabbt. Andra är aktiva under väldigt lång tid, såsom till exempel kvicksilver- och arsenikföreningar. Idag används i första hand förebyggande giftfria metoder, såsom fällor, frysning och borttagning av levande och döda organismer genom exempelvis dammsugning. I sista hand används kemiska metoder. Denna strategi för att förebygga och motverka skadedjursangrepp kallas *Samordnad skadedjurskontroll* eller *IPM* (Integrated Pest Management). Det finns även en europeisk standard för denna metod, se referenser.

Riskbedömning och åtgärder

Föremål i samlingar måste förvaltas och användas på ett säkert sätt och med särskild hänsyn tagen till det kulturhistoriska värdet. I all riskbedömning måste sannolikheten för att samlingen är behandlad med bekämpningsmedel vägas in och personal

Viktigt! Många länder använder fortfarande bekämpningsmedel. Därför är det viktigt att ha en god rutin för uppackning och hantering av inkommande föremål. Arbetet ska ske i en väl planerad kedja med zoner från smutsigt till rent och i väl ventilerade utrymmen.

och besökare måste skyddas från exponering som kan vara ohälsosam och i enlighet med Svensk lagstiftning.

För att få kunskap om en tidigare användning av bekämpningsmedel i samlingen läggs ofta fokus på provtagning. Det visar sig dock i många fall att resultaten från analyser kan vara svårtolkade. Provtagning och analys kan vara lämpligt att göra om spår av bekämpningsmedel har identifierats men då som en av flera åtgärder. Utgå istället ifrån försiktighetsprincipen: anta att det finns rester av bekämpningsmedel, att det fortfarande är hälsokadligt och arbeta förebyggande.

Gör en riskbedömning och vidta åtgärder:

- Definiera vilken typ av samling det är.
- Undersök om det finns det någon dokumenterad användning av bekämpningsmedel. Inventera om det finns flaskor eller burkar med gamla kemikalier.
- Undersök föremålen. Finns det rester av vitt pulver som inte borde vara där eller kan man se saltkristaller på föremål (titta i släpljus)? Luktas det konstigt?
- Märk upp och varna på ett bra och tydligt sätt så att alla som kan komma i kontakt med föremålen kan förstå budskapet. Se exempel i Vårda väl-bladet *Märkning av giftiga föremål i samlingar*.
- Informera alla som arbetar i lokalerna om riskerna. Glöm inte inhyrd personal, till exempel städfirmor.
- Dela in lokalerna från rena till smutsiga zoner med slussar emellan. Minska spridning av ohälsosamma ämnen mellan zoner genom att använda arbetskläder såsom skyddsrock, skoskydd och handskar. Ombyte sker i slussen mellan zonerna. En sluss kan vara så enkel som en del av ett befintligt rum, en markering i golvet.

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIÄMBETET

Detta blad ingår i en serie för råd om vård och förvaltning av kulturarvet.

Artikeln är licensierad med CC BY där inget annat anges.
www.creativecommons.se/om-cc/licenserna/

Riksantikvarieämbetet

Box 1114, 621 22 Visby

Tel: 08-5191 80 00. Fax 08-66 07 284

E-post: vardaval@raa.se

www.raa.se

- Kom överens om regler och rutiner för användning av personlig skyddsutrustning, för personlig hygien och städning och följ dem!
- Ha inga fasta kontorsplatser i direkt anslutning till samlingarna.
- Separera alltid mat och dryck från samlingen. Ät och drick i där för avsedda personalutrymmen.
- Slicka aldrig på fingrar för att separera papper när du arbetar med föremål. Tänk på att inte bita på naglar eller pennor och att inte peta dig i ögonen. Tvätta händerna ofta och använd handskar.
- Vättorka ytor med städtrasor för att slippa att det dammar. Tänk på att städtrasorna kan behöva sorteras som farligt avfall.
- Använd dammsugare med anpassade filter. Vilket filter som ska användas beror på vilka partiklar som ska dammsugas upp, men använd alltid minst ett HEPA-filter. Tänk på att dammsugarpåsen kan behöva sorteras som farligt avfall.

På Arbetsmiljöverkets hemsida www.av.se finns bra information och hjälpmedel för hur man organiserar en säker arbetsplats.

Referenser och länkar

Guidelines For The Handling Of Pesticide

Contaminated Collections. 2002. Conserve O Gram No. 2/19. National Park Service (USA).
<http://www.nps.gov/museum/publications/conservoogram/02-19.pdf> (2016-10-10).

SS-EN 16790:2016 *Conservation of cultural heritage – Integrated pest management (IPM) for protection of cultural heritage*. 2016. Swedish Standards Institute, SIS.

Åkerlund, M., Flato, S. & Hellekant, A. 1998.

Från Silverfisk till Hälsorisk. Skadedjur och åtgärder i samlingar. LTs förlag, Stockholm.

<http://www.raa.se/app/uploads/2014/08/Fransilverfisk-till-halsorisk.pdf> (2017-02-23).

Vårda väl-blad om ohälsosamma ämnen i samlingar: <http://www.raa.se/vardaval> (2017-02-23).